پښتو ادب او موډرنيزم

(Pashto Literature and Modernism)

سید نظیم سیدي*

Abstract:

Scientists have so far not been able to stand up or go back, but it's clear that it's a good one and a few bad guys, the same is true of social and literary life. In this sense, we did not have a literary literature a few decades ago, even the linguistic literature was not fixed. Because it is also defined in the definition that oral literature is transmitted from one generation to the next to the chest and mouth to mouth, and therefore, with every transfer, there were a lot of changes that were signs of modernization. But when written literature emerges, we see that every day is in a state of change, or new classes are created, or we come from another language in our language class, which is itself a type of modernization. But the point is that a number of modernizations are considered to be truths that are intrinsic to religion or beliefs, or break the boundaries of religion and religion, and bring new issues that make it modernized. While we do not have such a thing in the definition of modernism, and every new phenomenon has its own goodness and essence, it's not right to consider new issues as modernized. Modernism is a separate method and specific features that you can read in this article, but it should be borne in mind that modernism and modernity are not the same; both phenomena are separate and pursue separate paths, hence both they are confused with misunderstanding, which, due to its complete accuracy, invites you to read this article.

Key words: Pashto, Literature, Modernism, Modernity.

د پوهانو په اند کله هم داسې نه دي شوي چې وخت دې ودرېږي او یا دې بېرته راستون شي، خو په چا ښه او په چا نابښه تېرېږي، همداسې د ټولنيز ژوند او ادب مسئله هم ده. په دې معنا موږ څو پېړۍ وړاندې د ليکلو ادبياتو په نامه څه نه لرل، حتا ګړني ادبيات هم ثابت نه وو. ځکه دا يې تعريف هم دی چې ګړني يا شفاهي ادبيات به له يو نسل څخه بل ته سينه په سينه او خوله په خوله انتقالېږي. نو ځکه له هر لېږد سره په کې ډېر بدلون راتله چې دغه بدلون هم څه نا څه د موډرنيزم نښې نښانې وې. خو کله چې ليکلي ادبيات راغلل، نو ګورو چې هره ورځ په بدلون کې دي او هره ورځ يو نوی صنف په کې پنځېږي. او يا هم له بلې ژبې ورته را انتقالېږي چې په حقيقت کې دا ټول موډرنيزم دی.

* PhD Scholar, Academy of Sciences, Kabul, Afghanistan.

اوس بحث دا دی چې ځینې خلک موډرنیزم هغه حقایق بولي چې له بده مرغه له دین او مذهب سره په ټکر کې دي یا په ټوله معنا د دین او مذاهبو پولو ماتولو او نوي شیان د هغوی ځای ناستي کوي، چې همدې ته موډرنیزم وایي. په داسې حال کې چې موږ د موډرنیزم په تعریف کې دا ډول څه نه لرو او هره نوې ښکارنده په خپل ذات کې ښېګڼې او نیمګړتیاوې دواړه لري، چې د نورو شیانو تپل او یا په زوره یې له دین سره نښلول زما په نظر سمه خبره نه ده.

موډرنیزم جلا لاره او بېلې ځانګړنې لري چې په دې مقاله کې یې په تفصیل سره لوستلای شئ. خو دومره وایم چې موډرنیزم او موډرنېټه باید یو ونه ګڼل شي، ځکه دا دوه بېلې پدیدې دي او بېل ارزښتونه تعقیبوي. نو ځکه کله ناکله د ناسم پوهاوي له امله دا دواړه سره ګډېږي، چې د دقیقې څېړنې لپاره یې تاسې د دې مقالې لوستلو ته را بولم.

ادب او موډرنیزم:

ادبپوهان وايي وخت تېرېږي او روان وي، کله هم داسې نه کېږي چې د ساعت ستنې دې یا ودرېږي او یا دې هم بېرته شاته ستنې شي. همدا لامل دی چې د وخت په تېرېدلو سره هره شېبه نوې خبرې او نوې کیسې زېږي چې تر ډېره همدغو نوو ادبي مسایلو ته موډرنیزم وايي. دا چې موډرنیزم او موډرنېټه څه شی دی په اړه به یې بحث ولرو، خو وړاندې تر هغې د دې خبرې واضیح کول په کار دي چې موډرنیزم او موډرنېټه دوه سره جلا ښکارندې دي.

ډاکټر عبدالکریم سروش وايي:

> "موډرنېټه نوي کېدل دي، داسې نوي کېدل چې څوک یې د نوي کېدلو اراده نه لري، بلکې خپله یې نوي کېږي. خو موډرنیزم بیا د ایډیولوژۍ یو ډول دی، د فکر او اند یو ډول دی چې د زاړه پر ځای د نوي کېدلو په لټه کې وي او نوی پر زاړه غوره بولي".(1)

او په اصطلاح کې موډرنیزم هغه دی چې ابزار په کې نوي او علم په کې د دین تر مقامه ورسېږي.

د موډرنیستانو په باور په هغه نړۍ کې چې موږ ژوند کوو باید په کې له نوو میتودونو څخه استفاده وکړو، ځکه زاړه روشونه او میتودونه د معاصر انسان دغوښتنو ځواب نه شي ورکولای، نو ځکه باید خپلې ژبې، فرهنګ، تاریخ او علمي مسایلو ته له سره غور وکړو.

د دوی په اند انسان یو داسې مخلوق دی چې له عقل او علم څخه برخمن کېدلای شي، پر دې اساس انسان د یو ټولنیز مدون قانون د رامنځته کولو وړتیا لري او کولای شي په ډېرې اسانۍ سره ټولیز ژوند د قانون په رڼا کې د خپلو غوښتنو او سپارښتنو پر اساس ځانته عیار کړي.

د ډاکټر سروش خبرو ته په کتلو سره ویلای شو موډرنیزم د ایډیولوژۍ یو ډول دی. په داسې حال کې چې مډرنېټه یو داسې حالت دی چې په بیروني عالم کې پیدا کېږي، یعنې ناڅاپي راځي، نه د چا

په ارادي راځي او نه هم د چا په خوښه بدلېږي، نو پورته ټولو خبرو ته په کتلو سره اړینه ده چې د مډرنیزم په اړه بحث متمرکز کړو:

پوهان وايي موډرن د لاتین له مود ((modo)) کلمې څخه اخیستل چې د جاري او فعلي په معنا دی، یعنې هر هغه شی، سبک او سیاق چې د نن ورځې خبره له پرون څخه جلا کوي هغه ته موډرن وايي.

که دا خبره موږ په پښتو کې تطبیق کړو، نو د ژبپوهنې د آرونو له مخې موږ لرغونې پښتو، منځنۍ پښتو او اوسني یا معاصره پښتو لرو. ځینې ژبپوهان خو لاآن اوستا ژبه د پښتو لرغونې بڼه بولي، خو ځینې نور بیا اوستا یوه جوړه شوې ژبه بولي. دا چې د لرغونې پښتو ګرامر په کې پروت دی، نو ځکه یې پښتو ته نږدې او کابو پښتو بولي. همداسې لرغوني، منځني او اوسني ادبیات هم در واخله چې ادبپوهانو پر دریو دورو وېشلي، لرغونې دوره، منځنۍ یا کلاسیکه دوره او اوسنۍ یا معاصره دوره چې بیا په پړاونو وېشل کېږي چې په حقیقت کې دا ټول د همدغه موډرنیزم له برکته رامنځته شول او د موډرنیزم په اړه د ډاکټر سروش مشهوره خبره ده.

اکثر ادبپوهان په دې نظر دي چې پښتو ادب ته موډرنیزم د غازي امان الله خان په واکمنۍ کې راغلی، ځکه هغه له ټولنیزو حالاتو واخله بیا تر سیاسي، فرهنګي او ادبي حالت پورې ټول له یوې مخې بدل کړل. له دې سره چې په ځینو مسایلوکې یې ستونزې لرلې او په افراطي بڼه یې پرمختګ کاوه. خو له دې ټولو خبرو سره سره د ادبیاتو روحیه او نبض بدل شول او په دې توګه زموږ ادبیات له سنتي حالت نه تمدني حالت ته راغلل، چې له بده مرغه وروسته یې بیا هم ډېرې ربړې ولیدې. خو په ټوله کې د سپټمبر له پېښې وروسته پښتو ادبیاتو په دواړو غاړو کې په ټوله معنا بدلون وکړ او تر ډېره یې موډرنیزم ومانه چې په خپل ځای کې به یې اړینو برخو ته نغوتې وشي.

دلته پوښتنه دا ده چې موډرنیزم څه شی دی؟

ادبپوهان وايي ادبي موډرنیزم هغو ادبي ځانګړنو ته وايي چې له پخوانیو، لرغونو او دودیزو شکلونو او زړو بیاني تخنیکونو څخه واټن ونیسي، یعنې نوي، جاري او له حال سره سمې ادبي ځانګړنې خپلې کاندي. لکه یو مهال زموږ ادبیاتو ادبي ژانرونه یا بیخي نه لرل او یا یې هم تازه تازه له نورو را اخیستي وو، چې په ټوله معنا په کې د هماغو ژبو او فرهنګونو رنګ محسوسېده، لکه د ماه روخې په ناول کې یې چې ګورو:

" ای زما همزولو! دا هغه موسم دی چې په دې کې هر یو خزان وهلی بوټی، ونه، غنه سپېره برېنډه هم شنه او تر او تازه شي، ډطرې مړې زمکې و بیا باغونه خوشکې څنګلې په دې موسم کښې ګلذار چمن زار شي او دا هغه موسم دی چې په دې کښې هر یو مړ نه مړ زړه هم ژوندي شي. او ځلمي بوډاګان، واړه زاړه، ښځې، نر سیل کول غواړي. مارغان هم په دې

موسم کښې په خپل جوش د ځوانۍ راځي او بنیاد د عاشق ږدي، حیوانات، نباتات، جمادات هم په دې موسم کښې نوې نوې رنګ بدلوي".(2)

په دې متن کې مور کټ مټ د هندي یا اردو ژبې د فلمونو انځورونه او تقلید ګورو. په دې معنا کله هم چې هندي فلم یا ډرامه پیلېږي، نو په لومړۍ سر کې یې د هوا، سیمې او یا یو کلي او کس په اړه معلومات ورکول کېږي. بیا دې همداسې ورو ورو له ځان سره اصلي موضوع ته داخل کوي چې په اوسني داستاني ادب کې دا تر ټولو ناکامه ډرامه، کیسه او یا په ټوله کې داستاني ادب دی. ځکه د معاصر داستاني ادب لیکوال وایي چې ته باید خپل داستان په یوې داسې تلوسې پیل کړې چې لوستونکی سم له واره تا سره مزل پیل کړي، لکه په (پاتې شه باران دی) ناول کې چې لولو:

"داسې ورځ به کمه راتله، چې زه دې ټولګي ته راشم او د هغې سندرې دې وانه ورم، هغې به هره ورځ سندره ویله، په پیل کې خو به د هغې پر شونډو موزون کلمات زما لپاره یوه عامه سندره وه، خو د وخت په تېرېدو د هغې سندرې زما لپاره یو نوی خوند پیدا کړ، زما احساسات به یې داسې په لړزه راوستل، لکه د غره ویاله، چې په خپله نرمه او غلې سندره د خپلو غاړو نازک وانښه په نڅا راولي".(3)

اوس نو دا پیل سم له واره تا ته پوښتنې پیدا کوي، تلوسه دې را ټوکوي او د لټون حس دې پاروي، چې د ځواب لپاره یې ته باید دا کیسه ولولې چې هغه څوک ده په صنف کې څنګه سندرې وایي. ایا ښوونکې ورته څه نه وایي، ټولګیوال یې څنګه ورپورې نه خاندي، همداسې د غره ویاله، د وښو نڅا او دې ته ورته سېمبولونه ټول هغه څه دي چې د لوړې او عالي استعارې استازي لري. نو ځکه نننی داستاني ادب تر پخواني هغې ډېر کوربه، پښتون او موډرنیزم ښکاري او ته په کې سم له واره د خپلې ژبې، فرهنګ او ولس ننښې نښانې ګورې، خو داسې نښانې چې په ځینو ځایونو کې پولې ماتوي او نوې رنګ او په اصطلاح نړیوال رنګ په کې ښکاري چې ته یې هم خوا ته روان یې، دا چې له څومره برخې سره یې همغږي ښیي هغه تجربو ته په کتلو سره پرېکړه کولای شې.

نو دغو خبرو ته په کتلو سره ویلای شو چې نن مور ناول، لنډه کیسه، سفرنامه او حتا ډرامه په ټوله معنا پښتو کړې ده چې له امله یې زمور د ولسي ادب نکلونو تله یو څه سپکه شوې او حتا له ورکېدلو سره مخامخ ده. نو ځکه دا طبیعي مسئله وه او ده چې یو ژانر د بل صنف یا کړندود ځای نیسي، لکه د لیکلو ادبیاتو ژانرونو چې د نا لیکلو ادبیاتو د ځینو سمفونیو ځای ونیو او لاد نیولو په حال کې دي.

د دې لپارچې د موډرنیزم اړخونه په سمه توګه جوت شوې وي د موډرنیزمي ادبیاتو او د هغوی پر ځانګړنو بحث اړین دی چې پام مو ورته را اړوم:

پورته پر دې بحث وشو چې پښتو ادب څومره ادبي دورې لري او څنګه يوه د بلې ځای نيسي. خو ادبپوهان لا تر اوسه په دې سره همغږي شوي نه دي چې يوه ادبي دوره دې په ټوله معنا په قطعي توګه له يوې ثابتې نېټې څخه قطعه او بله دې له همدې نېټې څخه پيل شي. ځکه هلته ځينې ځانګړنې دي چې بايد په طبيعي توګه په ټولنه کې پيدا او بيا يې ادبپوه د بدلون حکم وکړي. لکه همدا اوس هم ډېر ادبپوهان په دې نظر دي چې د سپټمبر تر پېښې وروسته چې کوم ادبيات پنځېدلي په ټوله معنا يې روحيه بدله ده. نه يوازې يې روحيه بدله ده، بلکې په ټولنيز، سياسي او اقتصادي لحاظ هم په ټولنه کې ژور بدلون راغلی. او دا ټول هغه څه دي چې د يوې ادبي دورې او پړاو په بدلون کې مهم رول لري يا يې مهم توکي دي، نو د دوی په وينا دا يو بېل پړاو دی.

همداسې د نړيوالو ادبياتو بحث هم دی، د ځينو ادبپوهانو په وينا په نړيواله کچه موډرنيزم د ۱۸۹۰ زېږديز کال په وروستۍ لسيزه کې پيل، خو ځينې يې پيل اوولسمه پېړۍ بولي او په لومړۍ نړيوالې جګړې (۱۹۲۰ ز) کال کې خپل اوج ته ورسېد، چې دوه کاله وروسته د انګلستان لپاره د موډرنيزم تر ټوله ښه او غوره دوره همدا وه. دا ځکه چې په دغو دوو کلونو کې د ټي اس اليوت، بې حاصله ځمکه، د کاترين مانسفيلډ ګارډن پارټي او د ويرجينياو ولف د جيکوب کوټه اثار چاپ شول چې په ټوله معنا يې د دوی ادبياتو ته نوی رنګ او خوند راوړ.

په ټوله کې موډرنيزم د هغو آثارو ګډو ځانګړنو ته وايي چې د شلمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې چاپ شوې وي، چې په حقيقت کې دا دوره په انګريزي ادبياتو کې د لومړي جنګ له وروستيو پيلېږي او د دوهمې جګړې تر لومړيو پورې دوام کوي. او لامل يې دا دی چې په دغه وخت کې موډرنيزم يا ادبي موډرنيزم تر لومړۍ نړيوالې جګړې وروسته د ادبياتو ښکلاييز او هنري ارخ څېړي.

هر برټ ريډ وايي د موډرنيزم دوره په ټوله معنا د ټولنې له مروجه دودونو څخه سرغړاوی دی... او دا سرغړاوی د دې لامل شو چې د اروپا د پنځو پېړيو خوارۍ په اوبو لاهو او سيلاب يې يوسي چې بې له شکه دا کار د ټولنې سنتي حالات او راډيکالونه تتوي او غربي ادب نوي هنري، ښکلاييزې او فرهنګي ځانګړنې خپلوي چې د هنر مرغلرې يې تر پخوا هغې ډېرې وي او د موډرنيزم يوه ځانګړنه هم همدا ده چې په هغې کې د هنري بيان لاره چاره په ټوله معنا بدلون مومي. خو د ځينو په وينا په دې دوره کې مونږ د هنري بيان له بحران سره مخامخ يو. خو دا مشهوره خبره ده هر بحران تر شاه يو نوی توليد او تخليق لري او دا دوره هم د مهمو فلسفي او علمي ننګونو له امله نوو هنري تخليقاتو ته لار پيدا کوي چې تر ډېره په ټولنه کې خريداران لري.

دا چې مهم فلسفي او علمي هنري تخليقات کوم دي او ځانګړنې يې څه دي ورته به ځير شو چې د هنري بيان د بدلون په لارو چارو کې هم مهم رول لري:

• وخت او ځای: په هره تاریخي ادبي دوره کې هنري بیان مهم ځای او ارزښت لري. په دې معنا د ارسطو (عیني) تلقۍ د (نسبي) تلقۍ پر وړاندې چې د ځای توکی دی، لږو ډېر یې د اتلسمې پېړۍ پر فلسفي او علمي نظریو باندې حکم کاوه، البته دا هم د نېکمرغۍ ځای دی چې په دې منځ کې یوازې ارسطو ځای ته د تمامیت لرونکي وجود په څېر د شک په سترګه کتل. که نه نیوټن خو ځای ته د مطلقي جاجونې په سترګه کتل.

همدا رنګه د ځای ترڅنګ وخت او زمان هم لویو پوهانو، لکه ارسطو، کانټ او نیوټن ته مطلق مفهوم لاره، خو د کانټ توپیر په کې بیا دا و چې هغه وخت ته ذهني مفهوم وایه، نو په ټوله کې د شلمې پېړۍ پیلامه د وخت او ځای (نسبي) کتلو شاهده ده. نایشتن به ویل د ځای مفهوم په یوې متحرکې نقطې پورې تړلی دی او په مکان کې ثابته نقطه اصلاً موجوده نه ده.

• اسپانیوي پوه خوزه اورتګا ګاست چې د موډرنیزم په نظریاتو کې بنسټیز رول لري، وایي غایي یا مطلق درک هله شونی دی چې څو بېلابېل نظریات سره واغړو او ګډ یې کړو چې په یو ټولیز انځور ترلاسه شي، نو په پایله کې ویلای شو چې د وخت او حرکت ترمنځ اړیکې موږ ته وښوده چې زمان د سرعت په اړه کله لنډ او کله هم اوږدېږي.

خو برګسون او فروید وخت ته د ځای په پرتله زیات ارزښت ورکړ، برګسون د وخت مفهوم پر دوو برخو ووېشه، یو ته یې علمي وخت ووایه چې تلقي یې عامه او د وخت یوه سنجونه ده، د یو داسې وخت چې له ساعت سره سنجول کېږي او دوهمه برخه یې زواني او شخصي وخت دی. برګسون په دې ګروهمند و چې د انسان د ذهن په خاطراتو کې د حال وخت تلقي کېږي او د تفکر کړنلاره د سیالۍ حالت لري.

فروید هم شخصي وخت ته تر خوب زیات ارزښت ورکړ او ویې ویل چې په هغې کې تېر او حال تل ځای پر ځای کېږي او په دې توګه وخت راستنېدونکی دی، نو له دې خبرو څخه دې پایلې ته رسېږو چې وخت او ځای په موډرنیستي افکارو کې په درې برخو وېشل کېږي یا په بله وینا د شلمې پېړۍ په پیل کې په هنري ژبه کې درې پایلې ترلاسه شوې: انتزاعیي کېدل، انسانیت پالنه او محوري فضلا.

• انتزاعي کېدل: ویلهم ورینګر وایي چې انتزاعیي کېدل د موډرنیزم هنر اصلي ځانګړنه ده، د نوموړي په وینا کله چې انسان د خپلې نړۍ په خواو شا کې په همغږۍ او توازن سره ژوند کوي، نو په دې صورت کې یې هنري سبک اندامیز او تقلیدي دي، خو کله چې انسان له نړۍ سره د درک وړ اړیکه ونه لري، نو هغه بیا انتزاعي او ناطبیعي ښیي، یعنې په حقیقت کې انتزاعي هنر دوې اړتیاوې چې یوه یې اصلي او بله یې پراډوکسي ده بیانوي.

• انسانیت پالنه: د موډرنیزمي هنر په انتزاعي چلند چار کې کړنې پر انسانیت پالنې باندې تمامېږي، خوزه اورتګا ګاست وایي چې دا کړنې د دې لامل کېږي چې هنر له ژونده جلا شي او ووایو

چې هنر يو شی دی او ژوند بل شي... راځي دا دواړه سره جلا کړو، شاعر يې له هغه ځايه پيلوي چې موږ يې پای بولو.

د نوموړي په عقيده موډرنيست شاعر د رياليزم، ناتوراليزم او له رومانتيکي انسان پالنې څخه لرې کېږي او يو شی ډوله انځور پنځوي. په دې هنري سبک کې انساني اړخونه يو څه پيکه او کمرنګه کېږي او کيسه استعاره ډوله کېږي. انسان په کې استعارې ته تر واقعيت زيات ځای ورکوي، چې په هنري لحاظ د دغې برخې انځورونه ليکوالو ته ښه او اوچته برېښي. معنا دا چې په استعاره ډوله بيان کې شاعر يا ليکوال ته باران يوازې باران نه دی، بلکې ديدن، ژړا، رقيب او دې ته ورته معناګانې دي، چينار محض بوټی نه دی، بلکې ځواني، ښايست، هسته او کورنی نظام دی، همداسې د آينې مجازي معناوې هم در واخله.

• محوري فضا: کانټ لومړنی فيلسوف و چې بيا کتنه يې د مکان پورې تړلې وبلله، د ساري په ډول د ديد له پلوه يوازې مکاني (فضايي) استعاره د پوهې وړ ده. نوموړی وايي وخت داخلي او بې شکله دی، نو ځکه بيا کتنه ځايي استعارې ته اړتيا لري او دا څرګنده خبره ده چې موږ کله هم پر يوې مسئلې بحث کوو، نو هلته مکاني چاپېريال او تر شا يې پروت برم او داستان ډېر مهم دی، د ساري په ډول: ښايي ډېرو ته د ګومل مکان ډېره عادي خبره وي، خو که کله هم يوه معشوقه د خالو لښکرو لپاره ګومل ته ځي، نو بيا يې مکاني قوت معلومېږي او يا هم په اوسني پېر کې ميوند د افغانستان د نورو سيمو د ولسواليو په څېر يوه عادي ولسوالي ده، خو که انګريز يې د ملالۍ له خولې قوت او خپله ماته انځوروي، نو هلته يې برم، حقوقي، ادبي او فرهنګي معنا جوتېږي.

اوس نو ښايي پوښتنه پيدا شي چې دا دومره اوږده سفسطه د څه لپاره وويل شوه، ځکه زموږ ټوله څېړنه بايد د موډرنيزم پر ادبي ځانګړنو روانه وای، خو موږ نور څه وايو؟

په حقيقت کې دا ټولې مسئلې د دې لامل شوې چې موډرنيزم ته لاره پرانيستل شي، په دې معنا موږ بايد لومړی د وخت، ځای او محوري فضا پر فلسفي ارزښت پوه شو بيا يې هنري ارزښت ته لاړ شو، ځکه که چېرې د ټولنې حاکمه په اصطلاح روڼ اندې ډله د دغو مسايلو فلسفي باريکيو ته ځير نه شي، نو موډرنيزم نه رامنځ ته کېږي او يا به هم په هغه منفي معنا رامنځته شي چې ځينې پوهان يې له دين سره په ټکر کې او په اصطلاح موډرنيزم د عقيدې خلاف او ځايناستی بولي، همدا لامل دی چې اروپا په لومړيو کې دغه لوړې ژورې وزغملې او بيا يې موډرنيزم ته لاره پيدا کړه، خو موږ چې په افغانستان کې د موډرنيز پيلامه د نولسمې پېړۍ له اواخرو او د شلمې پېړۍ له پيله کوو، نو بيا له ډول ډول ننګونو او پوښتنو سره مخامخېږو، خو دا جوته ده چې زموږ د نثري ادب ژانرونه تر يوې پېړۍ زيات عمر نه لري، نو ځکه د موډرنيزم مهال کابو يوه پېړۍ ښوولای شو چې په فردي توګه رامنځته او بيا د ټولنې مال وګرځېد.

فردي مې ورته ځکه ووايه چې د موډرنيزم په هنر کې فردي پربکړه تر ټولنيزې پربکړې غوره ده. ايبسن چې يو ناروېژي موډرن ډرامه ليکوال دی د خپل وخت د کليشو پر خلاف وايي، يوازې انسان ډېر ځواکمن دی، خو ټولنه بيا انسان ډېر سپک او کوچنی کوي او فرويډ بيا انسان د ټولنې د ټولو حرکتونو پيل او ريښه ګڼي، نو ځکه وايو چې په فردي توګه موډرنيزم رامنځته کېږي او وروسته بيا د ټولنې له انقلاب سره مل کېږي.

ادبپوهان د پورته ځانګړنو ترڅنګ د موډرنيزم په ځانګړنو کې يوه بله ځانګړنه تخيل ته ځانګړې پاملرنه بولي. امريکايي شاعر ټبي الن ټيټ وايي، د نړۍ په اړه زموږ درک موږ ته واقعيت رامخ ته کوي او واقعيت بې له شکه رياليزم دی. خو موډرنيستي ليکوال بيا د دې داعيې پر وړاندې درېږي او وايي چې واقعيت په حقيقت کې څو اړخونه لري چې ډېر ځله د بدلون په حال کې وي، خو وړاندې تر هغې په خپله واقعيت څه شی دی؟

"واقعيت: د يوې ټولنې د اجرا وړ کړنې او غبرګونونه دي چې د يو هېواد قوانينو د ټاکلو موخو او مقاصدو په رڼا کې ورته اجازه ورکړې وي". (4)

"يا په بله وينا د ټولو هغو شيانو جمع ده چې واقعي دي يا هستي لري او د ټولو هغو شيانو مخالفه ده چې يوازې موهومي وي، په اصطلاح کې واقعيت د ټول جهان فزيکي واقعيت دی که هغه پېژندل شوی وي او يا نه وي". (5)

اوس نو ګورو چې په واقعيت کې هستي يا فزيکي شتون حتمي دی او بايد يو انسان يې لمس کړي او درک يې کړي او که چېرې د لمس يا فزيکي شتون مسئله که له انساني درکه پورته وي په کې نه وي، نو هغه بيا د واقعيت له پولې اوړي او حقيقت ته رسېږي چې بحث يې اړين نه دی.

ايا واقعيتونه داستان ته هنر ورکوي او که ليکوال په دښمنۍ اړوي، ځکه موږ اړ يو چې په داستانونو او داستاني ادب کې د هنر او زړه راښکون لپاره ځينې مبالغې وکړو، د اتل او اتلې ترمنځ داسې راز و نياز يا ډيالوګونه وړاندې کړو، چې مينه وال ترې خوند واخلي، خو ايا که دا مسايل واقعيت وي او يو څوک په دې پوه هم شي چې دا زما او يا زما د کورنۍ په اړه داستان دی، نو هغه به لومړی د خپلې کورنۍ او بيا به د ليکوال وزرونه ور مات نه کړي؟

نو ځکه دغه ډله ادبپوهان ډېر ځله دغه ډول واقعيتونه د موډرنيزم د موادو پر خلاف چاره بولي.

"که له دې خبرو را تېر شو، په نړيواله کچه د موډرنيزم ځينې سرلاري ليکوالان دا دي: ټي. اس. اليوټ، از راپنډ، والس ستيونس، ارنست همينګوي، ويليام فاکنر، ډبليو. اچ. اډن، ډي. اچ لارنس، جيمز جويس، اندره ژېډ، مارسل پروسټ، البرکامو، ستفن مالارمه، رينر ماريا ريلکه، ټامس مان، يوجين اونيل، تنسي ويليامز، ارتور رمبو، ويرجينياو ولف،

فرانټس کافکا، کاترين مانسفيلډ، سامرسټ موام، برنارډ شاو او داسې نور دي چې دغو ټولو په خپل وخت او زمان کې موډرنيزم رامنځ ته کړی او ورته يې زمينه سازي کړې ده". (6)

پورته خبرو ته په کتلو سره اړينه ده چې په دې ځای کې د موډرنېټې په اړه هم لږو ډېره رڼا واچول شي چې له موډرنيزم سره يې توپير وشي.

"نن سبا ډېر خلک د موډرنيزم او موډرنېټې ترمنځ توپير نه کوي او دواړه يو بولي. په داسې حال کې چې د ټولنپوهنې له پلوه د لغت نوې پلټنې او د مفهوم نوې جاجونې ته مډرنېټه وايي. پيټر چايلډز وايي چې لوډلر د لومړي ځل لپاره موډرنېټه په نولسمې پېړۍ کې وکاروله. نوموړي په خپلې مقالې "د موډرن ژوند نقاش" کې موډرنېټه د مرسوم، ژر ختمېدونکي او تصادفي توکي د ثابت او ابدي هنر پر وړاندې وکاروله او دا خبرې موږ ته دا فکر راکوي چې ووايو موډرنېټه د ژوند د تجربو لپاره په کارېږي او هڅه يې دا وي چې انساني ژوند ته اسانتياوې او ښکلاوې خلق کړي". (7)

نه ستونزې او ننګونې، البته که چېرې څوک موډرنيزم او موډرنېټه په قصدي او لاسي توګه له مذهب، دين او عقيدوي ارزښتونو سره تړي، دا نو بيا د موډرنيزم او موډرنېټې ستونزه نه، بلکې د اشخاصو ستونزه ده چې د دغې ښکارندې د بدنامۍ لپاره ترې ګټنه کوي.

پورته ټولو خبرو ته په کتلو سره ويلای شو چې موډرنيزم يو فکر او يو مکتب دی، خو موډرنېټه بيا يوه طبيعي ښکارنده ده چې که ته غواړې او که نه ستا ژبې، فرهنګ او ادب ته لار پيدا کوي او په دې توګه د ځينو مسايلو منل يې ارزښت کېږي او ځينې په طبيعي شکل بېرته له ټولنې څخه وځي او د فراموشۍ په سيند لاهو کېږي.

په هر حال! اوس نو ويلای شو چې موډرنيزم په ټوله کې دا لاندې ځانګړنې لري:

- د انسان د عقل پر ځواکمنتيا اعتماد او د ټولنيزو ناروغيو د درملنې لپاره د علم کسبول.
- د پرمختګ، طبيعت او مستقيمو تجربو پر موجوديت او ودې ټينګار کول.
- ځينې پوهان وايي: له افراطي مذاهبو سره ښکاره مخالفت.
- پر تجربې ميتود پوهنې ډېر ټينګار کول.
- پوزيتيويزم د موډرنيزم د ميتودلوژۍ په توګه عامول.
- د قانون په وسيله د انسان له طبيعي حقونو څخه دفاع کول.
- هيومانيزم: دا څرګنده خبره ده چې موډرنيزم د رنساس محصول دی او هيومانيزم هم په همدې دوره کې رامنځته شوی. له همدې امله ويلای شو چې اومانيزم (هيومانيزم) پر انسان محورۍ ټينګار کوي، خو ځينې پوهان يې بيا له خدای او وحې مستقل مخلوق ګڼي او په وينا يې روح پر همدغو مسايلو چورلي، چې دلته په ټوله معنا اسلامي عقيده ورسره په ټکر کې واقع کېږي.

- د فلسفي او قیاسي میتود پر ځای پر تجربي او حسي میتود ټینګار کول.
- د طبیعت، پرمختګ او مستقیمو تجربو پر مفاهیمو ټینګار کول.
- په اقتصاد کې فرد پالنه.
- له سنت نه تجدد ته ستنېدل.
- د صنعتي ټولنې رامنځته کول
- په فلسفه کې نومیالي پالنه.
- د علم او کسب پراختیا.
- د ډېر تحرک رامنځته کېدل.
- د حکومت بیروکراتیک کېدل
- پر فرد ټینګار او د ازادۍ د معنا پراخېدل.

"او په ټوله کې د موډرنیزم لپاره پر اومانیزم، سکولاریزم، پوزیتیویزم او راسیونالیزم او دې ته ورته مکتبونو پېژندل او پرې باندې پوهېدل اړین دي چې کله ناکله د موډرنیزم پر ځای دغه مکتبونو له انسانه تخلیقېږي چې هغه په ټولنه کې د هر کلي پر ځای له حساسیت سره مخامخېږي چې له بده مرغه زیان یې موډرنیزم ته هم متوجه دی".(8)

"په داسې حال کې لکه څنګه چې پورته هم وویل شول موډرنیزم په ادبیاتو کې په ټولیزه توګه د زړو قالبونو لرې کول او پر ځای یې تر لټون وروسته د نوي قالب اېښول دي".(9)

او دغه نوی قالب کله ناکله دومره نوښت وکړي چې له بده مرغه افراط ته هم ورسېږي چې ولس بیا د هغې د هاضمې ځواک نه لري، نو ځکه د سرعت مخه یې ډب او په خنډ سره پر مخ لاړ شي، چې په دې صورت کې موږ د نړیوال کېدلو له بهیر څخه یو څه وروسته پاتې شو او په ټوله معنا موډرنیزم ته ژمن نه پاتې کېږو.

نو که خبره را ټوله کړم د هرې ټولنې د پرمختګ او نړیوالو سره د سیال کېدلو لپاره موډرنیزم اړین دی. خو په دې شرط چې د هرې ټولنې هغه فرهنګي، کلتوري او ادبي ارزښتونه چې ټولنې ته سرخوږي نه جوړوي په کې خوندي پاتې شي. د دې ترڅنګ موډرنیزم باید په عقیدوي او مذهبي مسایلو کې هم د حساسیت لرلو له امله مداخله ونه کړي. البته هغه عقیدوي، دیني او مذهبي مسایل چې په دین پورې تړلي وي، نه په خرافاتو او خټالوژۍ پورې.

حوالې

1- جاودان، مدرنیسیم در افغانستان، انسایکلو پیډیا انټرنټي پاڼه.)

2- زاخیلی، راحت ، ناول د ماه رخې، د پوهنیار لطیف بهاند په سریزه او تدقیق: کابل، د کابل پوهنتون د فرهنګي شورا خپرونه، د کابل پوهنتون چاپخونه، ۱۳۶۳ لمریز کال، مخ، ۲ ،۳

3- سالک، مصطفی، ۱۳۷۹ لمریز کال، پاتې شه باران دی: پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ، مخ ۱.

4- بلخي ،رسا ،حقیت و واقعیت چیست؟، شبکه اطلاع رسانی افغانستان، انټرنټي پاڼه،
http://afghanpaper.com/nbody.php?id=82252

5- واقعیت، ویکي پیډیا، دانش نامه آزاد، انټرنټي پاڼه،
https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%88%D8%A7%D9%82%D8%B9%DB%8C%D8%AA

6- کرباسي، مجتبی ،۱۳۹۷ لمریز کال، مدرنیسم و پست مدرنیزم، تاک، میاشتنۍ خپرونه، څلورم کال، ۸۷ مه ګڼه، ،مخ ۲۳ او ۲۵

7- همدغه،مخ ۲۸

8- احمدي، بابک ،۱۳۷۳ لمریز کال، مدرنیته و اندیشه انتقادی: تهران، نشر مرکز، چاپ سوم، ، مخ۱۳۸

9- افشار مهاجر، کامران، هنرمند ایراني و مدرنیسم: تهران، د هنر پوهنتون، ۱۳۸۴ لمریز کال،مخ ۹۳.